

Мамбеталиев Ш.Е.,
Касымканова Х.М.,
Бексеитова Р.Т.

**Жамбыл облысының
ауыл шаруашылығын
картографиялау (Жамбыл
ауданының мысалында)**

Мақалада Жамбыл облысы мен Жамбыл ауданының ауылшаруашылық саласымен қатар ауыл шаруашылығының табиғи негізі талданды. Сонымен қатар заманауи ГАЖ технологиясының көмегімен ауданның ауыл шаруашылық карталарын құрастыру жұмыстары жүргізілген. Мақаланы жазу барысында аумақтың географиялық жағдайына шолу арқылы облыстың және ауданның географиялық орнына сипаттамасы беріліп, климаттық және гидрологиялық жағдайы оның ауыл шаруашылығына әсері анықталды. Жамбыл ауданының ауыл шаруашылығын картографиялауда қолданылатын ГАЖ технологиясы, карта құрастырудағы заманауи технологиялар, сонымен қатар ауылшаруашылық жерлерін картографиялау мен оның маңыздылығы көрсетілген. Жамбыл ауданы ауыл шаруашылығының кеңістік визуалды модельдері салынып және безендірілді.

Түйін сөздер: Жамбыл облысы, Жамбыл ауданы, ауылшаруашылық, ГАЖ технологиясы.

Mambetaliev Sh.E.,
Kassymkhanova H.M.,
Bekseitova R.T.

**Mapping of agriculture of
Zhambyl region (on the example
of Zhambyl district)**

The paper has been deals with issues of studying agriculture in Zhambyl region of Zhambyl district, and also the study and description of the area. On the basis of geographical study area and location analyzing influence of climatic and hydrological characteristics on agriculture, at the same time, the study of the structure of plants and soil and collection information on enterprises of agriculture and its processing. In the work have been used GIS-technology in mapping agriculture in Zhambyl district based on satellite imagery and mapping of agriculture and its importance. It has been constructed of spatial-visual models of agriculture in the district of Zhambyl and its design.

Key words: Zhambyl region, Zhambyl district, agriculture, GIS-technology.

Мамбеталиев Ш.Е.,
Касымканова Х.М.,
Бексеитова Р.Т.

**Картографирование сельского
хозяйства в Жамбылской
области (на примере
Жамбылского района)**

В статье рассмотрены вопросы изучения сельского хозяйства в Жамбылской области на примере района Жамбыла, а также проведены исследования данного района. По изучению географического положения области и района проведены анализ влияния климатических и гидрологических характеристик на сельское хозяйство, в то же время изучены структуры растений и почвы. С использованием ГИС-технологий построены карты сельского хозяйства в районе Жамбыла, а также картография сельского хозяйства и ее важность. Построены пространственно-визуальные модели сельского хозяйства в районе Жамбыла и ее оформление.

Ключевые слова: Жамбылская область, Жамбылский район, сельское хозяйство, ГИС-технология.

**ЖАМБЫЛ
ОБЛЫСЫНЫҢ АУЫЛ
ШАРУАШЫЛЫҒЫН
КАРТОГРАФИЯЛАУ
(ЖАМБЫЛ
АУДАНЫНЫҢ
МЫСАЛЫНДА)****Кіріспе**

Ауыл шаруашылығы – өсімдік өсіру және мал өсірумен айналысатын халық шаруашылығының негізгі саласы. Агроөнеркәсіптік кешенді құрайтын ауыл шаруашылықтың негізгі мақсаты – бұл елді азық-түлікпен қамтамасыз ету және кейбір өнеркәсіп салалары үшін шикізат алу. Ал, сол шикізат жерді игерумен байланысты. Сондықтан, ауылшаруашылық жерлерін жоспарлау, тиімді пайдалану және қорғау – бүгінгі күннің негізгі мәселесі болып табылады. Елімізде ауыл шаруашылығының дамуы әлеуметтік-экономикалық саясаттың басты мазмұнын құрайды.

Материалдық өндірістің ең маңызды түрі болғандықтан, елімізде де, тіпті дүниежүзі бойынша да маңызды мәселенің бірі болып табылады. Бүгінгі күні агроөнеркәсіп кешенінің алдында Мемлекет басшысымен және 2020 жылға саланы дамыту стратегиялық жоспарының жағдайларымен анықталған зор міндеттер тұр. Қазіргі ашық әлемдік экономика жағдайында жұмыс істеуге бейімделе бастаған Республикамыздың ауыл шаруашылығы өзінің одан әрі тиімді дамуын қамтамасыз ететін жаңа кезеңге аяқ басуына біздің мамандықтың да тигізер пайдасы зор. Ауыл шаруашылығы өндірісінің алып жатқан жерлерін және оларға, уақыт ішінде өзгеретін, табиғи-антропогендік факторлардың әсерлігін бақылап отыруы үшін, ауыл шаруашылық жерлерінің картографиялық мониторингі (карталардың серияларының жасалынуы, олардың үнемі жаңартылуы) қажет.

Зерттеу нысаны

Жамбыл облысы – Қазақстан Республикасының оңтүстігіндегі әкімшілік-аумақтық бөлік. 1939 жылы құрылған. Шу-Іле таулары мен Балқаштың батыс жағалауы, Қаратау жотасы, Қырғыз Алатауы мен Бетпақдала аралығында орналасқан. Облыс оңтүстігінде Қырғыз Республикасымен, батысында Оңтүстік Қазақстан, шығысында Алматы облысымен шектеседі. Жері, негізінен, жазық. Солтүстік бөлігі Талас және Шу өзендері алаптарында орналасқан. Шу аңғары

облысты екіге бөледі. Солтүстік бөлігінің батысы түгелімен ойысты-сортаңды, шығыстан ұсақ шоқылы-жартасты Бетпақдала шөлі алып жатыр.

Табиғи-экономикалық шарттарға байланысты ауыл шаруашылығына пайдаланылатын жердің бөлінуі облыс бойынша біркелкі емес. Ең құнарлы ауыл шаруашылығына пайдалануға жарайтын жерлер дала және таулы аумақтарда орналасқан. Егістіктердің 98 пайызы осы аумақтарда, тек 2 пайызы ғана шөл және шөлейтті жерлерде орналасқан. Өсімдік шаруашылығы суармалы жерлерде – негізгі, ал тәлімі жерлер мен шөл және шөлейт аймақтарда қосымша сала болып табылады. Өсімдік шаруашылығының негізгі өнімдері – дәнді дақылдар, жүгері, қант қызылшасы, көкөніс, картоп, жеміс, жүзім, майлы және бақша дақылдары. Малшаруашылығының негізгі бағыттары – ет, сүт, жүн, жұмыртқа және қаракөл елтірісін өндіру болып табылады [1].

Жамбыл ауданы – Жамбыл облысының солтүстік-батысындағы әкімшілік бөлініс. Жамбыл – Қаратау темір жолын салу барысында құрылды. Ауылдық өлке аграрлы аудан болып есептеледі. Ауданда ауыл шаруашылығы жақсы дамыған. Шаруашылықтан егін басым, себебі аумақтың климаты егін шаруашылығына өте қолайлы. Аудан жері таулы, Қаратау мен Қырғыз Алатауының түйіскен жерінде, қыратты, солтүстікке қарай жазық келеді. Аудан жерімен Талас, Аса өзендері ағып өтеді, Бөгеткөл, Сұлукөл, Сеңгірбай, Көкіш көлдері бар. Жері таулы-шалғынды, шалғынды-сұр, шалғынды-батпақты келеді. Онда жусан, жантақ, сораң шөп, қамыс, құрақ, бұталы өсімдіктер өседі. Ақ бөкен, арқар, қоян, түлкі, қасқыр, шибөрі, қырауыл және басқалары мекендейді. Аудан жерімен Шымкент – Тараз, Тараз – Қаратау – Жаңатас тас жолдары, Шымкент – Тараз, Тараз – Ақкөл – Саудакент автокөлік жолдары өтеді [2].

Бастапқы мәліметтер және зерттеу әдісі

Өнім өндіруді есеппен арттыру мен жайылымнан жоғары сапалы жем-шөп жинап алу үшін, суармалы егіс көлемін ұлғайтудың және су қорларын тиімді пайдаланудың маңызы ерекше зор. Бұл мәселені шешу үшін ғылыми-техникалық, жаңалықтарды жеделдету, ауыл шаруашылығын өндірісі кешенінің механикаландыру, химияландыру мен мелиорацияландыруды автоматтандырып, оларды бір-бірімен тығыз байланыстыру керек. Кең байтақ Қазақстан

жерінде ауылшаруашылық өндірісін дамытудың бірден-бір ұтымды жолы – оны сумен қамтамасыз ету. Егін және малшаруашылықтарын интенсификациялаудың, халық шаруашылығының әртүрлі саласын сумен қамтамасыз етудің ғылыми-техникалық негіздері мен оларды пайдалану жолдары ТМД ғылымдарының еңбектерінде кеңінен зерттелген [3].

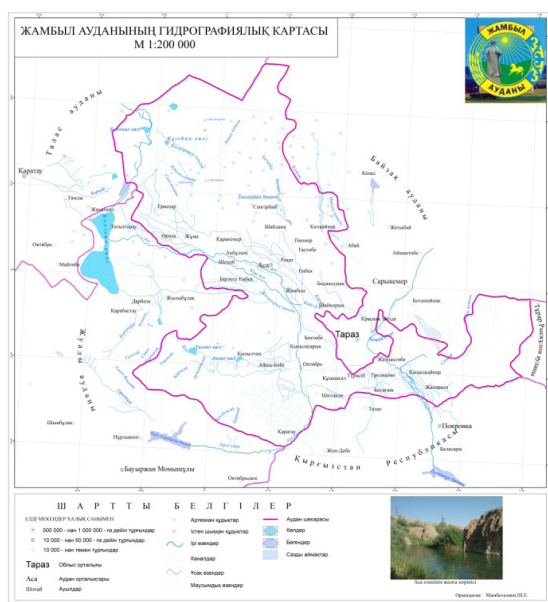
Жұмысты жазу барысында картографиялық, көзбен шолу, статистикалық әдістермен бірге геоақпараттық картографиялау әдістері де қолданылды.

Нәтижелері мен талдау

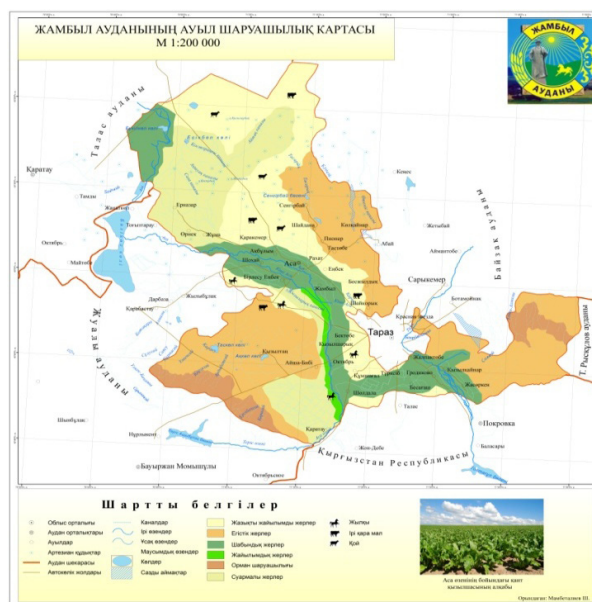
Карта құрастыруда заманауи технология әдістерін қолданып, ArcGIS 9.3 бағдарламасының барлық мүмкіншіліктерін пайдалана отырып, 1:200000 масштабта Жамбыл ауданының гидрографиялық картасы ауылшаруашылық картасының жасалынуы.

Жамбыл облысы жер асты суларына бай, басты себебі Мойынқұмда 300-500 метр тереңдікте 50 мың шаршы км жерді алып жатқан тұтас жер асты теңізінің бар болуы. Оның суы ішуге де, егін суаруға да жарамды. Облыстағы Мойынқұм артезиан алабы еліміздегі жер асты суының ірі қоры болып саналады. Өзімнің жеке және далалық зерттеулерім бойынша оған толығымен көзім жетті. Зерттеу барысында артезиан құдықтардың он шақтысын кездестірдім, кеңес үкіметі кезеңінде артезиан құдықтар егістік алқаптар үшін қазылған екен, қазіргі таңда ол жерлер қараусыз қалып, құдықтар тұрған жерлер мемлекет қарамағына өткен. Зерттеулер барысында істен шыққан құдықтардың біразын кездестірдім. Істен шығуының басты себептері жер асты суының тартылуы немесе құдықтың бітеліп қалуы. Тағы да байқағаным су жер бетіне құмды-биікті жерде жақын орналасқан. Зерттеулер негізінде Жамбыл ауданының Гидрографиялық картасын құрастырдым (1-сурет). Осы картада ауданның қазіргі кездегі гидрографиялық жағдайы сипатталған.

Жамбыл ауданы әу бастан-ақ мал және егін, бау-бақша дақылдарын өсіруге мамандандырылған. Ауданның өндірістік-экономикалық даму қарқынының артықшылықтарына оның Тараз қаласына таяу орналасуы игі әсер етіп келген. Қазіргі таңда аудан көлемі 41 500 кв.км, халқының саны 86 411, 42 елді мекен, 10 өндірістік кооператив, 4 ЖШС, 1772 шаруа қожалығы, 751 жеке кәсіпкерлік, 117 шағын кәсіпкерлік, 13 өнеркәсіп орындары еңбек етуде [4].

1-сурет – Жамбыл ауданының гидрографиялық картасы

2-сурет – Жамбыл ауданының ауылшаруашылық картасы

Мақалада талқыланып отырған Жамбыл ауданының ауыл шаруашылығының картасы (2-сурет) аумақ үшін өте қажет. Жамбыл ауданының жер бетін, ауыл шаруашылық жерлері және көлемін, гидрографиясы мен өсімдіктер жамылғысын анықтау, әрі қарай сол зерттеулер негізінде жұмыстың практикалық бөлімімен жұмыс істеу. Топографиялық карталарды талдау және ArcGIS бағдарламасын пайдалана отырып соның негізінде Жамбыл ауданы ауыл шаруашылығының қазіргі кездегі жағдайының картасы жасалды [5].

Қорытынды

«Жамбыл облысы Жамбыл ауданының ауыл шаруашылығын картографиялау» атты мақаланы жазу барысында ең алдымен ауданға көзбен шолу жасап, ауыл шаруашылығының жалпы жағдайын біліп, аумақ экономикасына қаншалықты пайдасын тигізеді деген мақсатпен арнайы зерттеу жүргізілді. Осылардың нәтижесінде, біріншіден, зерттеу аумағының географиялық жағдайына, яғни ауыл ауданның қалыптасуы мен ауыл шаруашылық толық-

тай сиппаталды. Жамбыл облысы – еліміздің оңтүстік бөлігінде орналасқан әкімшілік аумақ. Облыстың орналасқан жері және жер бедері ауыл шаруашылығымен айналысу үшін өте қолайлы. Жерінің 70%-ын шөлді аймақ алып жатыр, оның ішінде Бетпақдала, Шу және Талас өзендерінің аңғарының үлес салмағы басым. Осы өзен аңғарларында суармалы егіншілік қалыптасқан.

Ауылшаруашылық зерттеулер қорытындыларының нәтижесін арттыруда ғарыштық және жер бетілік мәліметтерді, сонымен қатар әртүрлі карталарын бірлестіріп қолдану аса тиімді және бұл мәліметтерді географиялық ақпараттық жүйеде (ГАЖ) біріктірудің мүмкіндігі зор.

Егін шаруашылығы – ауыл шаруашылығының ең басты және маңызды саласы. Ауданның еңбек ресурсының басым бөлігі егін шаруашылығында, бұл шаруашылықтың көзі тұрғындарды азық-түлік және жұмыс көзімен қамтамасыз етеді. Жамбыл ауданы егін шаруашылығының картографиялық үлгілері құрастырылуы керек және жүйелі түрде олардың жаңартылуы қажет. Себебі, ауылшаруашылық карталары ауыл шаруашылығы өндірісінің орналасуын, оның даму жағдайлары мен факторларын бейнелейді.

Әдебиеттер

- 1 Кәрінтаев А., Жамбыл облысының ауыл шаруашылығы. – Тараз.: 2006. – 3-6 бб.
- 2 Қырықбаев А, Өркені өскен өлке. – Алматы.: 2008. – 11-12 бб.
- 3 Жамбыл облысының энциклопедиясы. – Алматы.: 2003. – 576 б.

- 4 <http://asa.zhambyl.kz/> Жамбыл ауданы әкімінің ресми сайты.
- 5 Заруцкая И.П., Сваткова Т.Г. Проектирование и составление карт. – М.: Издательство Московского университета, 1982. – 17-128 с.

References

- 1 Karentaev A., Zhambyloblisyndaulsharuashiligi.–Taraz.: 2006.-P. 3-6.
- 2 Kirikbaev A.,Orkenioskenolke.- Almaty.: 2008.- P.11-12.
- 3 <http://asa.zhambyl.kz/Zhambylaudaniakiminiresmisaiti>.
- 4 Zhambyloblisyndensiklopediasi.– Almaty.: 2003.- 576p.
- 5 Zarutsky I.P., Svatkova T.G. Proektyrovaniye i sostavleniye kart.-M .: 1982.-P.17-128.